

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

James Joyce, Nora och Lucia

Av ULF WITTROCK

I ett försök att återuppliva *Samlarens* forskningsöversikter knyter jag här an till Louise Vinges granskning av *Nyare Joyceforskning*, publicerad för nära nog ett kvartssekel sedan i *Samlaren* 1969. Det finns också skäl att celebrera utgivningen av James Joyces *Odysseus* i Thomas Warburtons reviderade översättning (Bonniers Alba 1993). Louise Vinge menade att Joyceforskningen dröjt med att utnyttja biografiska infallsvinklar vid studiet av hans verk trots att Richard Ellmanns magnifika biografi erbjöd nya möjligheter. Vad jag nu vill visa är hur intresset för Joyce och hans familj utgör ett marckant inslag i den allra senaste Joyceforskningen – Joyce men också Nora och Lucia står i fokus. Sedan några år föreligger Brenda Maddox' uppmärksammade verk *Nora. A Biography of Nora Joyce* (Hamish Hamilton 1988), »a feminist treatise» som författarinnan själv betecknar boken. »In Nora Barnacle, Brenda Maddox has found a biographer's dream: the unexplored corner of the Joyce story», heter det i förlagspresentationen i direkt anslutning till hennes egna ord i bokens Introduction.

En feministisk prägel, sin manliga upphovsman till trots, har likaså Udo Lolls djuppsykologiskt inriktade studie *James Joyce. Genie im Patriarchat* (J.B. Metzler 1992) som jag också skall ta upp i min översikt. »Mein Interesse ist es, den Menschen James Joyce zu entdecken, seine verschwiegene Geschichte zu erforschen», deklarerar Udo Loll. »Nora steht heute mehr als andere im Licht der Forschung und öffentlichen Diskussion», konstaterar Udo Loll vidare i ett åt Lucia Joyce ägnat kapitel; »Daher wage ich die Auslassung, sie nur am Rande zu streifen.» I Brenda Maddox' Norabiografi ägnas också åtskilligt utrymme just åt James och Nora Joyces dotter Lucia.

At Island Bridge she met her tide.
Attabom, attabom, attabombombom!

Ebba Atterbom blev förevigad i Finnegans Wake efter att ha stått i brevkontakt med Joyce i samband med hennes översättning av *A Portrait of the Artist as a Young Man*. Han förstod ju att göra bruk av det mesta! Tommy Olofsson som 1988 kunde presentera en egen nytolkning av romanen, baserad på den »definitiva» utgåva som Chester G. Andersen i samarbete med Ellmann redigerat fram, berättar i sitt bidrag till samlingsvolymen *Joyce i Sverige* (1986) om Ebba Atterbom och James Joyce men också om den tidigaste svenska Joycekritiken. Han anmärker att den svenska versionen från 1921 skäms av en del tidstypiska eufemismer som draperar den naturalistiska direktheten i originalet. Den erotiska frispråkigheten slog emellertid igenom tillräckligt i Ebba Atterboms översättning för att recensenter som Olle Holmberg (*Nya Dagligt Allehanda*) och August Brunius (*Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*) skulle reagera surt, om också Holmberg med ansträngd spiritualitet förklarade att »vi våga säga mycket fulare ord själva». Liksom Holmberg uppfattade August Brunius Joyce som en senkommen naturalist; hans skildring var, heter det, »lika rå i sin konst som i sina detaljer, utan handling, utan komposition». Tommy Olofsson betecknar C H Bolander som den ende av de tio svenska recensenterna som förstod att uppskatta Ett porträtt av författaren som ung till sitt fulla värde. Bolander gav också Ebba Atterbom sin tribut. Han hade läst Bruce Frederick Cummings dagbok i original och i *A Last Diary* fäst sig vid reflexionen att *A Portrait of the Artist as a Young Man* var »a book which the mob will take fifty years to discover». »Så mycket angenämare överraskad blir man då vid att nu redan finna den översatt till svenska», skrev Bolander i sin anmälan i *Dagens Nyheter*; »det är inte utan att man känner en viss patriotisk stolthet vid tanken på att vi här hemma verkligen

skulle vara mogna för den».

Också Thomas Warburton kommer till tals i *Joyce i Sverige*; när han översatte Ulysses för Bonnierutgåvan av Odysseus 1946 stöttade han sig i stor utsträckning på E.R. Curtius' tyska översättning, berättar han. 1984 utkom så en Ulysses-text avsedd att ersätta alla andra, påpekar Warburton i efterordet till sin nya översättning, och därmed kunde översättaren utgå från en kritisk text »med höga anspråk på att vara den rätta och riktiga», som Warburton säger. Hans Walter Gablers trebandsupplaga kom visserligen att attackeras och för sin nytolkning har Warburton funnit det angeläget att göra bruk också av John Kidds, den främste kritikers, rättelser och »fellista». Editionsarbetet beträffande Ulysses och Finnegans Wake berördes av Louise Vinge med tonvikt på det senare verket; här finns helt enkelt ingen klassisk, »ren» text att återställa, hävdade enligt Vinge »en opinion» vid det andra Joycesymposiet i Dublin 1969.

Louise Vinge presenterade en som hon lät förstå nog så krävande genomgång av den efter hand alltmer välkända feministen Hélène Cixous' väldiga och svårforcerade *L'Exil de James Joyce ou l'art du remplacement* (1968). Boken gjordes för övrigt 1972 tillgänglig för en anglosaxisk läsekrets (*The Exile of James Joyce*). Som Brenda Maddox noterar var Hélène Cixous på bettet när det gällde en av s.k. anständighetsskäl länge opublicerad brevföljd från James Joyce till hustrun 1909. Efter gjorda avskrifter lät hon trycka breven i ett par nummer av *Lettres Nouvelles mars-april 1966*; sitt bidrag betitlade hon *Portrait de sa Femme par l'Artiste*. Louise Vinge berör det förhållandet att Hélène Cixous i sin bok gett stort utrymme åt »en teckning av Noras omutligthängivna och självständiga, men framför allt okomplicerade personlighet»; breven till Nora ser hon, konstaterar Vinge, »inte som spontana vittnesbörd om deras samliv och den känsla som förenar dem, utan som medvetet tillkomna litterära dokument om en författares liv, skrivna av en man som helt och hållet definierar sig själv som författare, och alltså mindre skrivna till henne än för honom själv». Över huvud visar sig Louise Vinge mån om att ta fasta på kvaliteterna i Hélène Cixous' avhandling men hon betecknar den i en slutsummering som beundransvärd och katastrofal på en gång. Hon nagelfar »bristen på metodisk

medvetenhet och elementär vetenskaplig framställningsteknik i boken» och hon säger sig befara att detta »avhandlingsmonster» inte skall påverka synen på Joyce så som boken vore förtjänt av genom sin ymnighet av intressanta synpunkter och slående påpekanden.

Brenda Maddox fick kontakt med Richard Ellmann före dennes död 1988, men hon hade då ingen chans att diskutera de punkter där de båda skilde sig åt, skriver hon. Den reviderade utgåvan av Ellmanns biografi som utkom 1982 hade gett henne en avgörande impuls att ta itu med sin bok. Själv journalist har hon rönt »constant support and encouragement» från många håll; i Acknowledgements radar hon upp en mängd universitetsbibliotek i USA: »The Joyce archive is a scattered one.» I Appendix ger hon en redogörelse för hur det gick till när marknadskrafterna satte in och amerikanska universitet jagade Joycedokument av allehanda slag. »The main collector in the immediate postwar period was John Slocum.» Dennes dröm var att samla alla Joyces papper under ett och samma tak. Så blev det alltså ingalunda. Slocum satte an på Stanislaus Joyce, brodern, men denne förklarade att han ville hålla sitt material för sig själv till dess att han blev färdig med sin bok om brodern. Så uppsöktes Stanislaus, bosatt i Trieste, av Richard Ellmann 1953. »For Ellmann, it was like being led to the heart of Tutankhamen's tomb without having to dig.» Brenda Maddox visar sig speciellt intresserad av att följa den pornografiska brevsviden från 1909 med James Joyces »most intimate sexual fantasies» på dess väg till the Joyce Collection vid Cornell University. »Word was not long getting abroad among Joyce scholars that Joyce had written letters to his wife which made *Ulysses* look blank. Those who had made the journey to Cornell told those who had not.» Hélène Cixous' publicering 1966 får närmast betraktas som ett pirattryck. I Richard Ellmanns brevtgåva – *Letters of James Joyce I–III* (1966) – har som Olof Lagercrantz påpekar i slutkapitlet av sin Joycestudie *Att finnas till* (1970) två av breven i fråga helt uteslutits medan kraftiga ingrepp har gjorts i flera andra. »Det är synd, ty dessa brev, som jag haft tillfälle att läsa, ger en sida av Joyce som är viktig för att förstå 'Odysseus'.» 1975 skulle Ellmann emellertid komma att publicera korrespondensen från 1909 i dess helhet, utan censuringripanden, i *Selected Letters of James Joyce* (Faber). I sin

biografi hade han funnit sig nödsakad att göra ett mycket försiktigt bruk av breven i fråga; det samma gäller för övrigt den reviderade upplagan. »Ellmann, however, accepted such self-censorship with great reluctance. It was forced upon him by the Society of Authors, representing the Joyce trustees.»

Brenda Maddox knyter sin biografi nära an till Joyces diktade värld genom att benämna de fyra stora avsnitten Lily, Bertha, Molly och Anna Livia. Lily är tjänsteflickan i *The Dead* (Dubliners) som får fälla repliken: »The men that is now is only all palaver and what they can get out of you.» Nora Barnacle hade själv hunnit lära känna männen, vad de gick för, innan hon tjugoförårig lämnade Dublin i oktober 1904 för att på färjan över till England slå följe med James Joyce, Jim som hon kallade honom. »A passionate girl, she was eager to be alone with Jim. She was curious about the ways of love. There were things in her past Jim knew nothing about but a night in bed with a man was an experience she had not tried.» Joyce skulle komma att skriva några brev till Nora där han satte i fråga om hon verkligen hade anförtrott honom hela sanningen om sitt förflutna. Nora Barnacle hade haft många beundrare. Brenda Maddox dröjer naturligtvis vid slutsidorna i *The Dead* där Gretta Conroy, en rödhårig irländska, tåras vid tanken på en pojke hon kände för länge sedan. »I think he died for me.» Joyce kom en gång att notera om Nora: »At the convent they called her the man-killer.» Nora var anställd som uppsasserska på Finn's Hotel när hon gjorde Joyces bekantskap; hon hade lämnat Galway samma år 1904 och därmed också pojkvännen William Mulvagh. »Mulveys was the first», heter det i Mollys stora monolog i *Ulysses* i den nya korrigerade Ulysses-texten, inte som förut »Mulvey was the first». »The new version implies both that Mulvey's was the first love letter Molly received and also that Mulvey's was the first penis she had touched – much more appropriate to Nora's likely experience with the real Mulvagh.» Dublinsommaren med Jim hade gett honom mer än en vink om att hon var beredd att tillfredsställa honom sexuellt fullt ut: »Nothing in his experience, from his pious mother to the Jesuits, had prepared him for the frankness and directness of Nora's sexual approach. Instead of losing respect for her, he fell in love for life.»

James Joyce var ju allt annat än en oskuld,

därom vittnar A portrait of the Artist as a young man och mer direkt Stanislaus Joyces uppgifter. Det är till honom brodern rapporterar från ett Gasthaus i Zürich på resan genom Centraleuropa till Trieste: »*Elle n'est encore vierge, elle est touchée.*» (Brev 11/10 1904.)

Nora became pregnant at the first opportunity – the end of October 1904. Joyce craved a family, or at least to be a family man.

Makarnas erotiska samliv diskuteras av Cixous; Nora var i Joyces ögon ömsevis madonna och prostituerad, menar hon. Joyce anlägger just dessa båda synsätt i breven från 1906. Brenda Maddox sneglar föga åt andra forskare utan söker osofistikerad att bilda sig en egen uppfattning. Hon visar i kapitlet *Madonna and Child* på Noraporträttet i *Exiles*, Bertha, »the young red-haired, common-law wife of Richard», och framhåller hur Joyce här i pjäsen fångat Noras ensamhetskänslor i exilens Rom 1906: »Heavens, what I suffered then – when we lived in Rome!» Vad Joyce inte förstod, vare sig i sitt liv eller i teaterstycket var, säger Brenda Maddox, »that motherhood also had transformed Nora's soul. He had in one sense lost Nora permanently, not to the dead but to the living; the rival whom he could not vanquish was his own son.» Dottern Lucias födelse 27 juli 1907 åtföljdes i augusti 1908 av ett missfall; med barn blev Nora sedan inte mer. »Nora loved Lucia but, like many an Irish or Italian mother, she favoured her son. Joyce, in his turn, favoured his daughter.»

Stort bruk gör Brenda Maddox av det omfattande brevmaterial som hon kunnat ta del av på Cornell University liksom på British Library (the Harriet Shaw Weaver papers). »I also found much insight into Nora in the letters of her daughter, Lucia, and the letters and memoirs of her daughter-in-law, Helen Kastor Joyce.» Ett inslag i biografien som faller i ögonen är de med expertis underbyggda modehistoriska aspekterna; Nora och James Joyce blev när deras ekonomi efter hand förbättrades alltmer raffinerade klädsnobbar. Brenda Maddox följer dem i deras täta rumsliga förflyttningar och lägenhetsbyten, präglade också de av allt större anspråk. Efter överflyttningen till Paris 1920 poserar Nora och Joyce gång efter annan för de mest välkända fotografierna. »By 1928 Nora has totally transformed her appearance. She had

her long hair fashionably shingled and marcelled. As 'separates' had come into vogue, for herself and for Lucia (whom she never allowed to do her own shopping) Nora bought skirts and long waistless tops, with which they wore costume jewellery.»

Ellmann ställde sig först tveksam till Brenda Maddox' projekt; »there were few letters, he said, Joyce and Nora having so rarely been apart.» Nora var ingen stor brevsribent, tvärtom, men brev finns i behåll och »illitterat» som hon har betecknats var hon inte; hon hade gått i skola i Galway till tolv års ålder och hennes brevväxling med Jim från sommaren 1904 visar hennes förmåga av »warm, unpunctuated outpouring». Brenda Maddox åberopar en Joyceforskare, Philip Herring, som hävdar »that Nora must be considered the main stylistic influence on the long interior monologue of Molly Bloom with which Joyce ended *Ulysses*».

När Joyce efter ankomsten till Dublin i augusti 1909 på den första av sina tre Irlandsresor hört Vincent Crograve skryta med att han minsann också haft det ihop med Nora, fick Joyce ett svartjukeutbrott. Sedan han lugnat ner sig – en annan kamrat från de tidiga Dublinären försökte lägga det hela tillrätta – upptogs hans tankar helt av återföreningen med Nora.

Accusation, contrition, reparation. On August 22, Joyce changed key. He reminded Nora that in »The Dead», he had described her body as 'strange and musical and perfumed'. (His remarks is a sign that Nora had read his story and that she was the model of Gretta Conroy.) Then he said something strange – that *she* owed *him* compensation in some form for having inspired the jealousy still burning in his heart: 'Your love for me must be fierce and violent to make me forget *utterly*.'

Det är under Joyces andra Dublinresa på senhösten 1909 som Nora helt och fullt släpper till en annan sida än »the little curious Galway girl» som Joyce benämnt henne. »In her letters she abandoned her humility for an erotic aggressiveness. Initiating a new round of salacious correspondence she threatened to punish him if he failed to obey her instructions.» Sina masochistiska böjelser hade Joyce förut ingalunda stuckit under stol med.

Nora's actual letters to Joyce in those highly charged weeks have never come to light. However, Joyce so faithfully echoed her own words in his letters that it is possible to reconstruct Nora's own. These began with the frank declaration, late in November 1909, that she was longing to be fucked by him.

Som Brenda Maddox konstaterar är det märkliga inte Joyces skabrösa utsvävningar i brevväxlingen utan det förhållandet att Nora hängde med så väl i svängarna och rentav kunde ligga ett steg före. Det var för övrigt något som åter igen väckte Joyces misstänksamhet och svartsjuka. »For Nora the dirty letters were an exercise in fluency and in control. She proved to Jim that she could match him on paper and she proved to herself that she had her curious man firmly under her thumb. For her the most memorable line in the whole correspondence may have been his declaration of total surrender on or about December 13: 'I will *never* [*never* underlined four times] leave you again.»

Joyces tidiga umgänge i Dublin med prostituerade ådrog honom en könssjukdom och han hade tydligen haft ett återfall. Brenda Maddox menar att han Dublinsommaren 1904 i Nora såg en befriare från »fantasies of homosexuality and sadomasochism» och hon återkommer gång efter annan till hennes roll av förlösare. I och med sin totala hängivelse och följsamhet hösten 1909 förstod Nora att i fortsättningen hålla Joyce borta från prostitutionens lockelser. Olof Lagercrantz som också han haft ögonen öppna för att Nora ofta är den som tagit initiativet och varit Joyces läromästare menar emellertid att Joyce måste ha förnummit att han befann sig på en farlig väg, en fördörelsens väg.

På sin tredje och sista Irlandsresa 1912 fick Joyce snart nog sällskap med familjen. Han bedrev underhandlingar som slog fel med en förläggare i Dublin om utgivningen av Dubliners och klagade bittert i brev till Nora. Han talar om boken som han skrivit som »the child which I have carried for years and years in the womb of the imagination as you carried in your womb the children of your love».

Brenda Maddox framhåller en växande samhörighet Joyce och Nora emellan men markerar på samma gång Noras emancipationssträvan inom äktenskapets ram. Ett äktenskap blev det för den delen först 14 juli 1931. Under Zürich-åren 1915–20, före överflyttningen till Paris efter krigsslutet, skulle Nora få rycka in som Joyces sekreterare på grund av hans akuta ögonbesvär. Nu var det ju också som arbetet på *Ulysses* upptog honom helt. Inte riktigt, när allt kom omkring, ty han tog upp en flirt med en ung tyska, läkare och konvalescent på en gång, och skrev fräcka brev till henne:

One of the confidences Joyce wrote to the bemused young doctor was that he found it exciting, when lying with a woman, to be in danger of discovery. He could unconsciously have been referring to his own children. By 1917 the Joyces were constantly having to choose between having Lucia share room with them or with her brother [...].

Brenda Maddox nämner att Walton Litz, författare till den viktiga studien *The Art of James Joyce* (1961), dragit den slutsatsen att Joyces aktiva sexuella liv i själva verket upphörde vid denna tid och det med den följden att romanen ändrade kurs. Frank Budgen som blev nära vän med makarna Joyce i Zürich, har berättat att Nora gråtande anförtrodde honom att Joyce hade uppmanat henne att gå ut med andra män, »so that he will have something to write about». Bloom är ju just den bedragne äkta mannen. Budgen fick också insyn i en kuriös erotisk attack från Joyces sida, där brevskrivaren på nytt var i full verksamhet.

Memoarer från Paris på 1920- och 30-talen, många nedskrivna efter det att Ellmann hade utformat sin biografi, ger inblickar i det umgängesliv där Joyce och Nora utgjorde centralfigurer. Budgen hade avlidit men Arthur Power (*Conversations with Joyce*) levde ännu när Brenda Maddox började på sin bok. De bör båda ha bidragit till att prägla hennes i stort sett välvilliga syn på Joyce. Hon refererar också till Budgens karakteristik av Nora: »Her judgments of men and things were swift and forthright and proceeded from a scale of value entirely personal, unimitated, unmodified. In whatever mood she spoke it was with that rich, agreeable voice that seems to be the birthright of Irish women.»

Joyces svåra dryckenskap var och förblev en plåga och en stötesten för Nora; Hemingway var bara en i raden av dem som burit Joyce på sin rygg från krogen. »She still threatened to take the children and go back to Ireland but her threat ring hollow.» För Joyces böcker hade Nora ju föga till övers och det är onekligen, som Brenda Maddox säger, rörande att läsa hans vädjan till henne i januari 1924, när en ny upplaga förelåg av *Ulysses*: »Dear Nora: The edition you have is full of printer's errors. Please read it in this. I cut the pages. There is a list of mistakes in the end. Jim.»

Joyce sa aldrig direkt att Nora var förebild för Molly Bloom, och Nora själv framhöll att Molly var mycket fetare! Att Nora vägrade läsa boken

är som Brenda Maddox noterar ett av de mest kända fakta kring henne. För Budgen deklarerade hon att hon tyckte boken var obscen. Likväl finns många tydliga paralleller mellan Molly och Nora: »Each has a curious marriage, with Molly's husband, like Nora's, interested in the possibility of sharing her with other men.» Makarna i romanen har ju inte haft samlag ända sedan »lille Rudy» dog. Ändå är, betonar Brenda Maddox, *Ulysses* »not so much a book about impotence and cuckoldry».

What Bloom and Molly are left with is comfort, trust, companionship and solicitude. It is a deeper, less conflict-laden form of love than married love [...] By making Molly a motherless girl who had been reared by a man and who turned early to pleasing the opposite sex in search of affection, Joyce shows that he understood why Nora was the way she was, even though it drew him to frenzies of jealousy.

Ulysses gjorde med en gång Joyce till en celebritet. Harriet Weavers frikostiga ekonomiska understöd skapade nya villkor för Noras och hans existens. »Nora wanted a flat; he took a flat. She wanted to winter in Nice; they went to Nice. She wanted to go shopping; they went shopping.» Nora excellerade som värdinna på deras parties. Halvblind och mer än så begynte Joyce arbetet på *Finnegans Wake*. »He's on another book again,» rapporterade Nora sommaren 1923. Boktiteln förstod hon att lojalt hålla tyst med. Maddox citerar en intelligent karakteristik som amerikanskan Margaret Anderson 1930 gav av Nora i *My Thirty Years War*: »I have seen no contemporary comment that does justice to Mrs. Joyce. She is charming. She is good drama. Her Irish mockery and personal challenge furnish Joyce with a continual necessary and delightful foil. She teases and tyrannizes him. There is an undercurrent in her voice that makes her mocking at once exasperating, exciting and tender.»

1928 upptäcktes att Nora, vars hälsa hade försämrats, fått en tumör. Radiumbehandling åtföljdes av en större underlivsoperation på nyåret 1929. Från och med denna tidpunkt, menar Brenda Maddox, bör i varje fall deras sexuella samliv ha upphört. Joyces beslut att gifta sig med Nora tycks enbart ha bestämts av ekonomiska faktorer. »Nora's views on Joyce's plan to make a legally wedded wife are not known.» Båda upptogs de nu i hög grad av familjebekymmer, framför allt Lucias psykiska ohälsa. Joyces far, John Joyce, dog 29 december 1931 och

James Joyce vittnar i brev om sina skuldkänslor.

Slutavsnittet i biografien, Anna Livia, inleds av kapitlen *Madness in progress (I–II)*, där Lucias psykiska kris utgör ett huvudinslag. Nora gör ett försök att lämna Joyce i maj 1932; »she had tried before and always failed». Joyce bestred att Lucia skulle vara att betrakta som schizofren och han motsatte sig ett kliniskt omhändertagande. När Lucias psykiska ohälsa blev alltmer bekant spred sig illasinnade rykten om Ulysses' författare. I likhet med Richard Ellmann vars uppfattning i frågan hon inhämtade i en intervju i mars 1984, betraktar Brenda Maddox det som osannolikt att Joyce haft ett incestuöst förhållande till sin dotter. »His offence as a parent, insofar as can be judged from the evidence, was malignant self-absorption – it ruined Nora's life and forced his children to subordinate their lives to his – rather than anything as erude, criminal and uncharacteristic as child abuse.»

Joyce var och förblev helt beroende av Nora. Brenda Maddox betonar således sammanhållningen dem emellan, de svåra påfrestningarna till trots, och hon låter läsaren av sin stora biografi också följa Nora i hennes tillvaro som änka efter Joyces död 13 januari 1941. »As she came to play the part of the Widow Joyce, Nora began at last to believe in her husband's genius.» Hon kom att överleva maken i tio år. I mars 1951, kort före Noras död, fördes Lucia Joyce till St. Andrews Hospital i Northampton, där hon avled 1982.

I sitt slutkapitel, *Nora speaking*, gör Brenda Maddox en summering av Nora Barnacles betydelse för Joyce. Hon gör det utifrån ett feministiskt perspektiv.

Scholarly interest has begun to focus on Nora. Now that women who are 'just wives' are seen to have value, Nora is recognized as the model for all the main female characters in Joyce's work, and much more. Her sensibility – what she noticed as important or annoying or funny – weight upon what Joyce chose to write, just as her loose syntax, sentence structure and indifference to punctuation lodged themselves in him, to reappear and to alter the course of literature in the audacities of *Ulysses* and *Finnegans Wake*. More important, he took her view of life. It does not require much straining to see Nora's calm stoicism in Anna Livia's acceptance of death or her unashamed tolerance of sexuality in all its forms in Molly's 'it didn't make me blush why should it either its only nature'. Nora, a Catholic, was a true protestant. She did not believe that God would punish her for loving

Jim any more than for refusing to inflict a Catholic funeral upon him.

★

Vi har sett hur Brenda Maddox värjer Joyce för en ytterst allvarlig anklagelse. Man kan väl säga att hon i sin uppfattning och sin bild av James Joyce som person ligger mitt emellan Richard Ellmann och Héléne Cixous. Louise Vinge menar att Joyce sådan han möter i Ellmanns biografi ter sig som en oändligt patetisk och charmfull slingerskank, och hon kontrasterar häremot Héléne Cixous' bild av »en demonisk, puritansk, bottenlöst ensam och hämningslöst människoslukande konstnär». Udo Loll åter står avgjort denna senare uppfattning närmast. I sin bok *James Joyce. Genie im Patriarchat* ser han fadersbindningen som den för Joyces tragiska existens bestämmande faktorn. »Die Joyce-Forschung zentriert um zwei Pole: den Lebensweg und die Werkanalyse. Die seelische Dimension des Künstlers, sein Selbst, seine Erlebnisweise, seine innere Lebensgeschichte sind denkwürdigerweise nicht Gegenstand bisheriger Analyse.» Liksom Brenda Maddox gör Udo Loll således anspråk på att beträda ett outforskat fält och han menar sig tillföra Joyceforskningen en ny och viktig insikt om diktarens psyke.

James Joyce var »tronarvinge», äldste sonen, och som den ende av syskonen stod han på god fot med fadern. John Joyce tog han som sin förebild. »Im Verhältnis zur Mutter, zur Frau, ja zum Menschen allgemein, entwickelt er einen parasitären Lebensstil.» Udo Loll som på detta sätt med en gång slår fast hur Joyce i sin livsstil i extrem grad följt sin fars exempel, har valt att ge en bild av barndomshemmet ur de sex »bortglömda systrarnas» perspektiv. »Ellmann, in dessen Mammutbiographie es an keine Anekdote und noch so beiläufiger Bemerkung über den Ältesten zu fehlen scheint, tut die Schwestern mit den schlichten Bemerkung ab: 'Bei den Mädchen waren die Charakterzüge weniger ausgeprägt'.» Ellmann har inte beaktat, anmärker Udo Loll, att det just var i kretsen av sina många systrar som Joyce lade grunden till sin parasitära livsstil, och som en försummelse inom Joyceforskningen stämplade han det förhållandet att man här inte fäst något avseende vid den förstfödde i James Joyces föräldrahem, en pojke som dog 1881 utan att ha hunnit döpas.

»My brother (the second) and I (the forth)«, konstaterar Stanislaus Joyce i *My Brother's Keeper*. »Je mehr man sich in die innere Zusammenhangen der komplexen Familienbiographie vertieft, um so grössere Bedeutung kommt dem totem Ältesten zu«, hävdar Udo Loll. Han förklarar att i en familj med en dylik konstellation, som han säger, blir den döde gärna idealiserad och det särskilt på Irland. »James hat das Leben nicht für sich. Er wird am toten Ältesten gemessen.« När fadern slog om i negativ riktning i sin attityd gentemot James hade denne att kämpa med en osynlig motståndare. »Alles was James nicht erreicht haben mag, wird sich der Vater von dem Ersten, den 'Eigentlichen' versprochen haben.«

Att Stanislaus Joyces vittnesbörd om brodern är ovärderliga för varje allvarligt Joycestudium får Udo Loll anledning påminna om när han skall ge sin syn på »Der Bruderzwist«. Liksom systrarna i och med sin eskapism, skriver Udo Loll, befriade sig Stanislaus tack vare sin tidigt anlagda förfinade och kultiverade livsstil från familjetrycket. »Es ist eine Strategie, um in dem häuslichen Chaos seelisch zu überleben.« I sin analys av de båda brödernas inbördes relationer säger Udo Loll träffande att James använde Stanislaus som en intellektuell brynsten; »für James ist Stanislaus weniger ein Konkurrent als vielmehr ein abhängiger Ideen- und Unterstützungslieferant«. Mot den bakgrunden, förklarar Udo Loll, ter det sig överraskande att Joyce i *Finnegans Wake* inte valt att identifiera sig med den förstfödde av de båda bröderna Shem och Shaun. Förklaringen ger de gammaltestamentliga korrespondenser som Joyce själv står till tjänst med. »Der Älteste als Zweitgeborener ist ein Leitmotiv der Genesis und immer der Zentralkomplexe im Leben von James Joyce.« Broderstvisten mellan Shem och Shaun återspeglar i grunden inte rivaliteten mellan James och Stanislaus, betonar Udo Loll. »Das was James verewigt, ist die Gestalt des Zweiten, der die Rolle des Ältesten zwar spielt, aber sie im tiefsten nicht fühlt. In James bleibt das dunkle Gefühl, dass er etwas lebt, was ihm eigentlich nicht zusteht.«

Sonens flykt från Irland och hemmet såg John Joyce som en manifestation av otacksamhet och svek; »James habe ihn bittert enttäuscht, ihn, der doch so viel von ihm erwartet hatte.« Det var ju en sångarkarriär som det kom an på, i

faderns men också länge nog i Noras föreställningsvärld. Olof Lagercrantz talar om den järnvilja varmed Joyce fullföljde sitt konstnärliga arbete och han ställer mot oron som präglar Joyces yttre liv det lugn och den glädje som hade sin rot i hans samling kring sitt författarskap. Udo Loll som kallar Joyce för den skapande parasiten, konstaterar hur denne när han 1939 såg tillbaka på sitt arbete med *Finnegans Wake*, det förhållandet att han, som han säger i ett brev, hade avsatt arton år av sitt liv för att fullborda detta »monstrum till bok«, kände sig ha levat under ett tvång. »James ist nicht so geboren«, kommenterar Udo Loll. »Hinter dem Zwang, den er Dunkel verspürt, verbirgt sich die Abhängigkeit von Vater und dessen Anerkennung.« Fadern hade sanktionerat James' högmodiga och arroganta uppträdande under uppväxtåren och däri sett ett tecken på hans kommande storhet. »In dem Moment, wo ihm der Sohn sozusagen auf Kinnhöhe hinaufwächst, zieht der Vater die Bremse. Schliesslich ist er das Familienoberhaupt.«

Den bitterhet som präglar Joyce som författare uppfattar Udo Loll som i grunden en kamp mot sjukdom och depression: »Das Werk als Schmerzgeburt.« Som nästan vansinnig av utmattning betecknar Joyce sig i mars 1926; breven erbjuder en uppsjö av sådana förtvivlade annotationer. När väl verket är fullbordat, Ulysses eller *Finnegans Wake*, sjunker Joyce ihop. »Eine der Wurzeln seines Perfektionismus ist das Urteill des Vaters: 'er spricht besser als er schreibt'.« Joyces arbetsmonomani står i omedelbart sammanhang med den faderliga missaktningen. »Noch als der Vater längst tot ist, schreibt Joyce wie gegen einen Geist an.« Om hur konstnären i och med sitt kreativa skapande får en möjlighet att komma till tals med sina psykiska konflikter gör Walter Schönau en reflexion (i *Einführung in die psychoanalytische Literaturwissenschaft*. Sammlung Metzler. 1991) som Udo Loll finner i högsta grad tillämpbar på Joyce: »Indem der Künstler sich mit der selbstgeschaffene Einheit des Kunstwerks identifiziert, erfährt er sich gleichsam als 'heil'. Die fehlende innere Vollkommenheit wird symbolisch durch das 'vollkommene' Werk kompensiert.«

En mångfald tolkningar har ju gjorts av Bloom – Udo Loll står för en summering – men mestadels har man velat idealisera honom. På

det viset, menar Udo Loll, har man följt Joyce i spåren: »Joyce idealisiert den Vater bis auf die 'Charakterschwächen'.» Udo Loll söker den förträngda realiteten bortom den fiktiva Bloomgestalten: »Auf Blooms Charakter spiegelt sich das Bild von John Joyce.» Han avstår från att underbygga sin tes med James Joyces bekanta uttalande efter faderns död 1931: »I was very fond of him always, being a sinner myself, and even like his faults. Hundreds of pages and scores of characters in my books come from him.» (Brev 12 jan. 1932 till Harriet Shaw Weaver.) Udo Loll gör en utläggning av innebörden av Molly Blooms ja-ord i romanslutet som tar fasta på paralleller mellan makarna Bloom och makarna Joyce sommaren och hösten 1921 när Penelopeavsnittet tillkom. »Beide Paaren befindet sich in einer Krise, die durch das Ja-Wort der Frau geglättet wird.» Udo Loll har tillägnat sin bok Dr. Sigrid Steinbrecher, »die Begründerin der modernen tiefenpsychologischen Vaterforschung», och förklarar i anknytning till henne att Marion Bloom intagit rollen av »Liebedienerin im Patriarchat». Bloom och Joyce lät sig båda kuschas – ordet är mitt – i sina äktenskap: »hier liegt die Nische der Patriarchat». Udo Loll som gång efter annan refererar till Brenda Maddox' biografi citerar därifrån ett yttrande om Joyce som Nora skall ha fällt i samtal med C.G. Jung: »That man knows nothing about women.» Det är nu inte Udo Lolls egen uppfattning. Molly Blooms ja-ord förstår Udo Loll närmast som en bejakelse som författaren har adresserat till sig själv: »Es reicht für Bloom und es reicht für Joyce, wenn die Frau bleibt. Das Ja-Wort der Frau, so bescheiden es auch sein mag, soll das Vakuum des Selbstgefühls ausfüllen.»

Att komma till klarhet över patriarkala bindningar innebär en smärtsam process, framhåller Udo Loll som säger sig för egen del ha upplevt detta under sitt arbete på Joyceboken. Det fordrar mod för att ge sig i kast med sin egen historia. För Joyce fanns tabun som spärrade vägen för klarsyn: »1932, also noch während der Entstehung des 'Finnegans Wake', ist Sándor Ferenczi der einzige der psychoanalytischen Bewegung, der sich zum Anwalt der Kinder macht und der von seinen erwachsenen Patienten geschilderten Missbrauch für wahr nimmt.» Ferenczi blev utfrys av sina kolleger; också Freud vände sig från honom. James Joyce stod avvisande gent-

emot psykoanalysen enligt Richard Ellmann; likväl var han som Udo Loll slår fast en vägröjare för den moderna psykologin. Ulysses och ännu mer Finnegans Wake har tillkommit under ett plågsamt aktualiserande av det förgångna från författarens sida. »Aus psychologischer Sicht besteht die revolutionäre Leistung von James Joyce darin, dass er das patriarchale Erinnerungsverbot im Ansatz überschreitet.»

Udo Loll menar att sjukdomar av olika slag är det pris »män i patriarkat» tvingas betala; i sin korrespondens gav Joyce oupphörligt beskrivningar av sina besvär vare sig det nu rörde tänderna, magen, ögonen eller något annat. Det blir psykosomatiska aspekter Udo Loll anlägger: »die Psychosomatik ist eine authentische Quelle seelischer Konflikte.» Med allt skäl betonar Udo Loll vanskligheterna med s.k. psykopatografier – alltifrån 1800-talet, finns det här anledning erinra om, har särskilt tyska psykiatriker ägnat sig åt att skärskåda diktare och konstnärer. Udo Loll, själv psykiatriker (dessutom kompositör och dirigent), talar just om frestelsen, »sich mit wenigen, mehr oder weniger schlüssigen, Konstruktionen über den Kulturschöpfenden, über den Künstler zu erheben.» Hans eget syfte har visserligen varit, betonar Udo Loll, att ge »ett porträtt av konstnären som patient», men vad det härvid kommit an på har varit att förstå det själsliga spänningstillståndet. »Joyce kann dem aufsteigenden Druck, der Angst, nicht 'adäquat' begegnen, weil er diese Angst verleugnen muss.» Die Explosionskraft bleibt. Udo Loll som med den äran, synes det mig, vinnlägger sig om ett litterärt språkbruk, säger sig i kapitlet om Lucia Joyce vilja med Ariadnetråd söka sig fram i labyrinten.

James Joyce hat den Lebensstil seines Vaters bis ins Detail übernommen und damit gleichzeitig die selbst erlittenen Kränkungen und Demütigungen weitergegeben. Wo er in der Kindheit Zwang ausgeliefert war, kann er später Freiheit nicht zulassen. Seine Familie und engsten Vertrauten haben darunter gelitten. Joyce hat in seiner Familie Krankheit und Zerstörung hinterlassen. Seine Frau Nora hat das Zusammenleben mit ihm als einzige, wenn auch mit Depressionen und Zusammenbrüchen, aber doch im wesentlichen 'heil' überstanden. Sie stand als einzige nicht unter dem verheerenden Bann seines Genies.

Vill vi över huvud taget erhålla kunskap om James Joyce och hans fars skuldbelagda gärningar, frågar Udo Loll. Och hur säker kan man

vara att verkligen »Familiengeheimnisse von Brisanz» finns förborgade i hans bok? »Suchen wir, wie in der Sage von Dedalus, den Faden, der den Weg aus dem Dunkel der Verdrängung weist.» Mer eller mindre tabubelagda ämnessfärer närmade sig Joyce redan i Dubliners; novellen Eveline handlar om en ung kvinna som gör ett misslyckat försök att efter sin mors död bryta upp ur föräldrahemmet: »Till och med nu, fastän hon var över nitton år, var hon ibland rädd för sin fars brutalitet» (övers. Th. Warburton). Genom Stanislaus Joyce är vi väl under rättade om John Joyces uppträdande i hemmet. I Finnegans Wake blir incesttemat – »Der Vater als Sexualverbrecher» – ett huvudinslag; Udo Loll hänvisar till en tysk Joyceforskare, Fritz Senn, som påpekat hur i romanen »Incest» och »Insect» står för varandra. Trots allt, medger Udo Loll, har Joyce skjutit för en regel för en realistisk uttolkning. Loll argumenterar på ett bestickande sätt för sin uppfattning att den till Phönix-Park knutna episoden har en avslöjande karaktär: »In Humphrey Chimpden Earwickers Verbrechen im Phönix Park spiegelt sich der väterliche sexuelle Missbrauch an Joyce's eigenen Schwestern.» Året 1903, då John Joyces hustru dog, fanns i hemmet sex unga kvinnor och flickor, 19, 14, 13, 12, 11 och 10 år gamla. När Joyce i Finnegans Wake låter Earwicker bedra Anna Livia med dottern Isabel får denne själv uppleva sig som skuldlös och förförd. Det är myten om den förförde förföraren som lever vidare, påpekar Udo Loll, den myt som Sándor Ferenczi attackerade.

När Jane Ford i sin uppsats *Why is Milly in Mullingar?* (James Joyce Quarterly, Summer 1977) framhåller incesttemats betydelse i Ulysses blir det som Udo Loll kritiskt noterar: »die 'missing mother', die am Anfang des Verhängnisses steht». Själv ställer Udo Loll sig undrande över den »handlingsfrihet» – »complete corporal liberty» – som den 15-åriga Millicents första menstruation berövar Bloom eller i varje fall inskränker. »Die erste Menstruation des Tochter schränkt die Handlungsfreiheit des Vaters ein. Müssen wir noch fragen, um welche 'Handlungsfreiheit' es sich handelt.» Sinnrikt resonerar Udo Loll åter igen om de som han hävdar förbluffande parallellerna mellan de gammaltestamentliga släktskapsförhållandena och Joyces egen livshistoria. Finnegans Wake inleds ju med en hänvisning till Genesis (»guenneses»).

»Hat Joyce die Genesis an den Anfang gestellt, da hier, wie sonst nirgends, offen und selbstverständlich über den Inzest gesprochen wird?» Udo Loll delar med Jean-Jacques Mayoux (Joyce. Suhrkamp Verlag. 1967) den uppfattningen att Joyce i och med det nätt och jämnt chifferbara språket i Finnegans Wake, dess babyloniska språkförvirring som Udo Loll uttrycker det, haft möjlighet att spela ut alla sidor av sitt jag. James Joyce hade själv kränkts av sin far; »er ist selbst seelisch missbraucht». »Joyce wiederholt die Verletzungen seiner eigenen Kindheit.» Udo Loll finner det överhuvud besynnerligt att just ingen Joyceforskare närmare behandlat detta komplex, incesttemat. »In Richard Brown's Buch: 'James Joyce and Sexuality' [Cambridge University Press. 1985] werden weder Millicent Bloom noch Lucia Joyces namentlich erwähnt, das Stichwort: Inzest sucht man vergeblich.» Mayoux och Klaus Rehart (i en rad uppsatser) berör båda incestkomplexet hos Joyce, men den mest närliggande frågan tar de inte upp, förklarar Udo Loll. Brenda Maddox åter diskuterar saken, »tut es aber rasch, schneller als alles andere, als etwas Krudes und für Joyce Untypisches ab». Hur vet hon vad som är typiskt för Joyce, replikerar Udo Loll. Han refererar i sin bok gärna till Arno Schmidt och åberopar i det här sammanhanget dennes memo, »dass man vorbildliche, menschliche, moralische, humane, und wie sie alle heißen Leistungen von unsern Dichtern & Denkern nicht verlangen kann.» Far-dotter-incesten betecknar Udo Loll, sakkunnig på området, som en av den patriarkala världens mest explosiva hemligheter. Joyce såg uppenbarligen incesten som något normalt, konstaterar han, och inte som en förbrytelse. Nora uppmanade han att inlåta sig sexuellt med andra män för att han skulle ha något att skriva om; vi såg hur Brenda Maddox berörde detta. »Inzest, damit er etwas zu schreiben hat?» undrar Udo Loll.

När Joyce börjar skriva på Finnegans Wake är Lucia 14 år, påpekar Udo Loll. Han studerar familjesituationen under hennes barndom och han uppehåller sig vid det starka känslomässiga beroende som kännetecknade Lucias relation till fadern också under hennes psykos på 1930-talet. »Für den Pakt der Verleugnung ist es unbedingt notwendig, dass die missbrauchte Tochter in der gefühlsmässigen Abhängigkeit vom Vater gefangen ist und auch über seinen Tod

hinaus bleibt.» Lucias psykiska kollaps skulle många läkare försöka ge en förklaring till. Brenda Maddox håller på schizofreni, betingad av en arvsfaktor på mödernet. »Ist Nora somit der Prototyp einer 'schizofrenogenen Mutter'?» Udo Loll ironiserar över detta förhållande att Brenda Maddox tar Joyce i försvar och i dubbel bemärkelse vill se Nora som ansvarig för dotterns sjukdom. »So habe sie ihre mütterlicher Fürsorge vernachlässigt und Lucia dem Wahnsinn preisgegeben.» Vi lever fortfarande i ett patriarkat, riposterar Udo Loll, där det är lätt och opportunt att tala om kvinnornas skuld. »So bleibt das interessanteste an Brenda Maddox' Meinung das Phänomen, dass sich Frauen nicht schauen, sich diese patriarchale Schuld untereinander zuzuschreiben.»

I »fallet Lucia Joyce» ger Udo Loll således fadern hela skulden. Han utpekar direkt James Joyce som den som »seine Tochter missbraucht und in die Psychiatrie bringt». Joyceforskare i gemen bör ha svårt att ta ställning till Udo Lolls argumentering; de besitter inte dennes specialkunskap som psykiatriker. Ellmann och Brenda Maddox vill som vi sett båda avvisa incestryktet, den förra i ett samtal med Brenda Maddox. Om Udo Lolls bok inte översätts till engelska blir det lättare för den anglosaxiska Joyceforskningen att lämna den obeaktad. Det måste för övrigt stöta på patrull bland *Joyceaner*, »die Weise der Gralritter», att Udo Loll burdust frågar sig vad som egentligen kommer ut av Joyceforskarnas alla bemödanden: »die Antworten sind Legion,

mit ihnen lassen sich Bibliotheken füllen.» Fastän själv inte litteraturvetare är Udo Loll tydligen väl bevandrad i Joycelitteraturen; litteraturförteckningen bekräftar härvidlag det intryck man får av själva framställningen.

Ett slutkapitel ägnar Udo Loll åt mer allmänna betraktelser över de elitära anspråken. Han betecknar genikulten som en patriarkal institution; det är enbart männen som det här rör sig om. Wolfram Kurth som Udo Loll hänvisar till, betecknar som en sanning än i dag, »dass Männer aus ihren historischen gewachsenen Überlegenheitsanspruch weibliche Genies nicht dulden wollen.» (Genie Irrtum und Ruhm. Band 4: Die Dichter und Schriftsteller 1. Ernst Reinhardt Verlag. 7 aufl. 1987.) Moebius, Weininger och Freud, påminner Udo Loll, försökte rentav på sin tid fastställa den principiella omöjligheten av kvinnligt skapande. Finnegans Wake, Joyces egentliga livsverk, som Udo Loll säger, är det manliga storhetsidealets bibel, »das Kunstwerk an sich». »Kann man sich vorstellen, dass dieses Buch von einer Frau geschrieben wurde, dass diese achtzehn Jahre ihres Lebens auf ein unlesbares Sprachspiel verwendet hätte?» Frågan är ju retorisk. Liksom Lucias psykos var en akt av förträngning, resonerar Udo Loll, »ist der 'Wake' ein Werk der Verdrängung». »Wenn wir Joyce verstehen wollen, müssen wir ihn psychologisch verstehen.» Det är således den uppgift som Udo Loll gripit sig an med i *Genie im Patriarchat*.